

Motion till riksdagen 2006/07:Ju349

av **Ingemar Vänerlöv (kd)**

Sekretessbelagd identitet vid vittnesmål

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om möjligheten att vittna under sekretessbelagd identitet.

Motivering

Rättstryggheten kräver att vi kan lita på våra domstolar och att rättvisa domar avkunnas. Ett måls avgörande beror i hög grad på goda vittnesmål. Det förutsätter att folk vågar ställa upp och vittna i en rättegång.

Under senare år har rädslan för att vittna ökat. Till stor del beror det på den allt grövre organiserade brottslighetens framväxt. De flesta som vet något om de kriminella gängens verksamhet tigger, övertygade om att de måste det för att överleva. Det finns exempel på folk som "golat", skvallrat, och betalat med sina liv. För varje gång som gängens brottsliga verksamhet förblir ostraffad av samhället, stärks deras makt över dem som skulle kunna ändra på det.

De kriminella gängens regim är nästan som en "ordningsmakt". Alla, från kriminella internationella motorcykelorganisationer till det lilla lokala grabbgänget i förorten, har en tydlig struktur, helt vid sidan av resten av samhället, och där styr de. Där är det de som skyddar, som straffar och som regerar. Dessa gäng begår brott, ofta grova och uppenbara brott, men de som lever nära dem, vittnar inte mot dem, av lojalitet, eller av rädsla för konsekvenserna.

Ofta hinner ryktet om gängets makt före själva maktutövningen, varför hoten nästan alltid är underförstådda. Men på senare år har alltfler hot blivit uttalade och kända. Det framgår tydligt av brottsstatistiken när det gäller brottet "Övergrepp i rättssak", vilket den gör sig skyldig till som med våld eller hot angriper någon för att denne gjort en polisanmälan eller vittnat om något, eller om någon angrips som tänkt vittna (brottsbalken 17 kap. 10 §).

Fel! Okänt namn

Övergrepp i rättssak

Antalet anmälda för övergrepp i rättssak ökar för var år. År 2005 gjordes 4 696 anmälningar enligt statistik från Brottsförebyggande rådet, Brå. Att antalet anmälningar om övergrepp i rättssak ökar kan med stor sannolikhet sättas i samband med att under perioden 1995–2005 har de tungt kriminella gängerna i Sverige ökat åttafaldigt, från sex till 46. Enligt en kartläggning redovisad i DN den 27 september 2005 finns de nu på 23 orter över hela södra halvan av landet, medan det endast var Helsingborg, Malmö och Stockholm som var hemvist för gängerna 1995.

Kriminella gäng

En annan konsekvens av gängens framfart är att flera grova våldsbrott förblir ostraffade, trots att polis och åklagare anser sig veta vem den skyldige är. Länskriminalpolisen i Stockholm, Västra Götaland och Skåne kan omgående räkna upp ett tiotal olösta mord eller försvinnanden med kopplingar till gängkriminalitet. Det är ouppklarade ärenden i lagens mening, men inte alltid i moralisk. Polisen tror sig veta vem som begått brottet, eller i vart fall veta vem som känner till vem som gjorde det, men eftersom alla tiger går inget att bevisa.

Gängens interna spelregler sprider sig dessvärre till allmänheten. Några mycket tydliga exempel på det går att hitta i Stockholmsförorten Fittja. I februari 1998 sköts en väktare i benet inne i Fittja Centrum inför 25 vittnen. Alla som visste något om motivet teg. Året efter knivhöggs en man till döds på gångvägen precis utanför. 70 personer fanns på plats när polisen anlände. Ingen ville vittna.

Vitnesskydd

I Sverige har vi på senare år börjat anpassa domstolarnas lokaler på sådant sätt att vittnen och brottsoffer ej skall behöva konfronteras med gärningsmannen. Brottsofferjourerna m.fl. gör en fantastisk insats vad gäller vittnesstöd. Allt detta är naturligtvis bra, men det vore något aningslöst att tro att det räcker med det för att hålla uppe vittnesbenägenheten.

Även de nya bestämmelserna i det av riksdagen i maj 2006 antagna betänkandet ”Personsäkerhet” (2005/06:JuU36) är lovvärda. Där införs en bestämmelse i polislagen som säger att särskilt personsäkerhetsarbetet får bedrivas beträffande vittnen och andra hotade personer. Men det är tveksamt om dessa förslag mer än marginellt kan höja vittnesbenägenheten. Den som allvarligt blivit skrämmd och hotad känner sig nog inte speciellt lugnad av att polisen kan bedriva personsäkerhetsarbete i hans eller hennes fall. Att all-

mänhetens förtroende för polisen dessutom har sjunkit under senare tid gör inte saken bättre.

Den förra regeringen insåg att det finns problem runt personsäkerhetsarbetet och säger själv i sin proposition (2005/06:138) som resulterade i det aktuella betänkandet: ”Uppgifter om verksamheten i ett särskilt personsäkerhetsarbete kan som huvudregel hållas hemliga för den misstänkte och dennes försvarare fram t.o.m. förundersökningen. Under den följande rättegången ställer sig saken i viss mån annorlunda. De uppgifter som framkommer under ett förhör utgör praktiskt taget alltid processmaterial och kan då inte hemlighållas för den tilltalade och hans eller hennes försvarare.”

Anonyma vittnen

Hur ska man kunna få en ändring till stånd när det gäller benägenheten att vittna i t.ex. ovan nämnda fall från Fittja? En idé som förts fram är att nyckelvittnen skulle få vara anonyma. Att den som utpekats aldrig ska få veta vem som pekade. Det går inte i Sverige i dag.

Ett samhällsprogram i Sveriges Radio P1 belyste under våren 2004 den här problematiken. Bl.a. ringde man upp alla chefsåklagarna i våra tre största städer Stockholm, Göteborg och Malmö för att utröna hur de såg på möjligheten att vittna anonymt, alltså att avlägga vittnesmål under sekretessbelagd identitet. Vittnet skulle inte vara anonymt för domstolen utan endast för den eller de som begått den brottsliga gärningen. Chefsåklagarna var långt ifrån främmande för tanken. Bara var fjärde sade nej. Av sammanlagt 26 chefsåklagare i de tre städerna gick tre inte att nå. Av de 23 som svarade sade fem att de absolut vill införa möjligheten att vittna ”anonymt” i Sverige, elva tvekade, men lutade åt att idén borde prövas. Sex åklagare svarade nej, medan en inte ville ta ställning.

Våra nordiska grannländer

Intressant är att den för svensk rättskultur helt främmande tanken på ”anonyma” vittnen har ett överraskande starkt fäste bland åklagarna. I praktiken finns faktiskt systemet redan i våra grannländer. I Norge ändrades straffeprocessloven sommaren 2001 för att tillåta vittnesmål utan att identiteten röjdes. I Danmark ändrades retsplejeloven 2002 på samma sätt. Också i Nederländerna och i Storbritannien finns möjligheten.

I förarbetena till de nya bestämmelser om anonyma vittnesmål i den norska lagen i straffeprocessloven redogörs för såväl den faktiska som den rättsliga bakgrunden till införandet av de nya reglerna. Sammantaget ansåg man kriminellas allt grövre hot om repressalier vara ett allvarligt hot mot rättssamhället, och man var bekymrad över vad för slags konsekvenser denna typ av våld och hot skulle få för straffrättsapparatens effektivitet. Det uppfattades

Fel! Okänt namn på

som särskilt negativt att ju mer hänsynslös en person var, desto svårare var det att få honom fälld.

I norsk rätt fanns det före lagändringen inga möjligheter att hemlighålla vare sig polisens eller andra vittnens identiteter i brottmål. Det blev uttryckligen fastslaget av Høyesterett att man inte hade stöd i lagen för sådana vittnesmål. Rätten fann det ohållbart att basera sig på inskränkande tolkningar av andra bestämmelser i en sådan viktig fråga som denna, bl.a. på grund av de krav som följer av konventionen om mänskliga rättigheter. Man gjorde klart att det var nödvändigt med en lagändring för att anonyma vittnesmål skulle kunna genomföras. På grund av detta önskade regeringen införa ett regelverk som dels skulle göra det enklare att åtala kriminella, dels skulle ta hänsyn till vittnen och andra aktörer i straffprocessen på ett mer tillfredsställande sätt. Det blev preciserat att villkoren skulle vara stränga och att det var avsett för allvarliga tillfällen.

Systematiskt är reglerna om anonymt vittnesmål att anse som undantag från huvudregeln i straffprocesslovens § 130. Bestämmelser slår fast att det är en plikt för vittnen att uppge namn, födelsedatum, civilstånd, hemvist och förhållande till misstänkt och målsägande.

Reglerna om anonyma vittnesmål finns nu i ett tillägg till straffprocessloven. Fyra materiella huvudvillkor samt ett processuellt villkor måste vara uppfyllda för att rätten ska kunna bestämma om anonyma vittnesmål. Villkoren redogörs kortfattat för nedan.

Reglerna kan användas både på utredningsstadiet och under huvudförhandlingen i rätten.

1. Måltyp

Möjligheterna att besluta om anonyma vittnesmål begränsas av vad för slags omständigheter i målet man har med att göra. Det är bara i vissa brottmål knutna till överträdelse av bestämda och positivt angivna straffbestämmelser det över huvud taget finns anledning för rätten att besluta om anonyma vittnesmål. De aktuella bestämmelserna räknas upp i straffprocessloven. Samtliga av dessa brott finns i straffeloven. Av bestämmelsen framgår även att villkoret om måltyp är uppfyllt även vid försök till angivna brott.

2. Farosituation

För att kunna besluta om anonymt vittnesmål ska det vidare föreligga vad man kort sagt kan kalla en farosituation. Villkoret är uppfyllt i fall där det kan vara risk för allvarlig brottslighet som kränker liv, hälsa eller frihet för vittnet eller någon närstående, om vittnets identitet röjs. Allvarlig brottslighet kan exempelvis vara dråp, grov misshandel, sexualbrott, frihetsberövanden och mordbrand.

3. Nödvändighet

Vidare föreligger ett krav på att anonymt vittnesmål bara kan beslutas när det är strikt nödvändigt. Villkoret innebär att anonymt vittnesmål inte kan beslutas i fall där det finns andra, mindre ingripande sätt att tillvarata de ovan nämnda skälen på, exempelvis vid praktiska skyddsåtgärder.

4. Hänsyn till tilltalads försvar

Enligt tillägget i lagen finns också ett krav på att anonyma vittnesmål inte får medföra väsentliga betänkligheter vad gäller den tilltalades försvar. I detta krav ligger att man ska se till i hur stor utsträckning den tilltalades rätt till ifrågasättande av vittnes trovärdighet begränsas vid anonyma vittnesmål. Det centrala i sammanhanget blir hur viktigt det är för den tilltalade att känna till vittnets identitet för att kunna försvara sig.

5. Processuellt villkor

För att anonymt vittnesmål ska kunna beslutas, krävs det att statsadvokaten ger in en begäran om det. I Norge finns det tio "statsadvokater". Dessa finns på nivån under "riksadvokaten", vilken in sin tur kan jämföras med riksåklagaren i Sverige.

I de fall rätten finner att samtliga villkor är uppfyllda, kan rätten besluta om anonymt vittnesmål. Rätten måste inte besluta om detta bara för att villkoren är uppfyllda. Rätten får företa en värdering av om det i det konkreta fallet är ändamålsenligt att tillåta att vittnets identitet hålls dold i större eller mindre grad.

Om rätten beslutar om anonymt vittnesmål, kan detta genomföras på flera olika sätt. Det kan innebära att vittnets namn inte röjs, att det inte ges andra upplysningar som kan leda till att vittnets identitet blir känd eller att fysiska eller tekniska åtgärder kan sättas i verket för att hålla vittnets identitet hemlig. Dessa åtgärder kan utnyttjas var för sig eller i kombination.

De i Danmark och Norge införda bestämmelserna om rätten att höra ett vittne som inte vill få sin identitet röjd har ännu inte utvärderats. Det norska justitiedepartementet uppgav i september 2005 att man planerade att inleda en utvärdering i slutet av samma år. Men så sent som i somras var inte utvärderingen påbörjad.

Avslutning

Även i Sverige måste vi fundera på om detta kan vara en bland flera möjligheter för att upprätthålla vittnesbenägenheten på en hög nivå för att rättvisa domar ska avkunnas och brottslingar få rättmätiga straff. Ingen vill ha ett gangstervälde, där våld bestämmer och där ingen vågar göra sin samhällliga plikt och vittna om brottsliga gärningar. Å andra sidan vill heller ingen ha ett Kafkasamhälle där du kan anklagas utan att få veta av vem. Kanske skulle vittnesmål under sekretessbelagd identitet vara tänkbara i vissa fall, medan de i andra vore otänkbara. Detta bör noggrant utredas.

Stockholm den 30 oktober 2006

Ingemar Vänerlöv (kd)